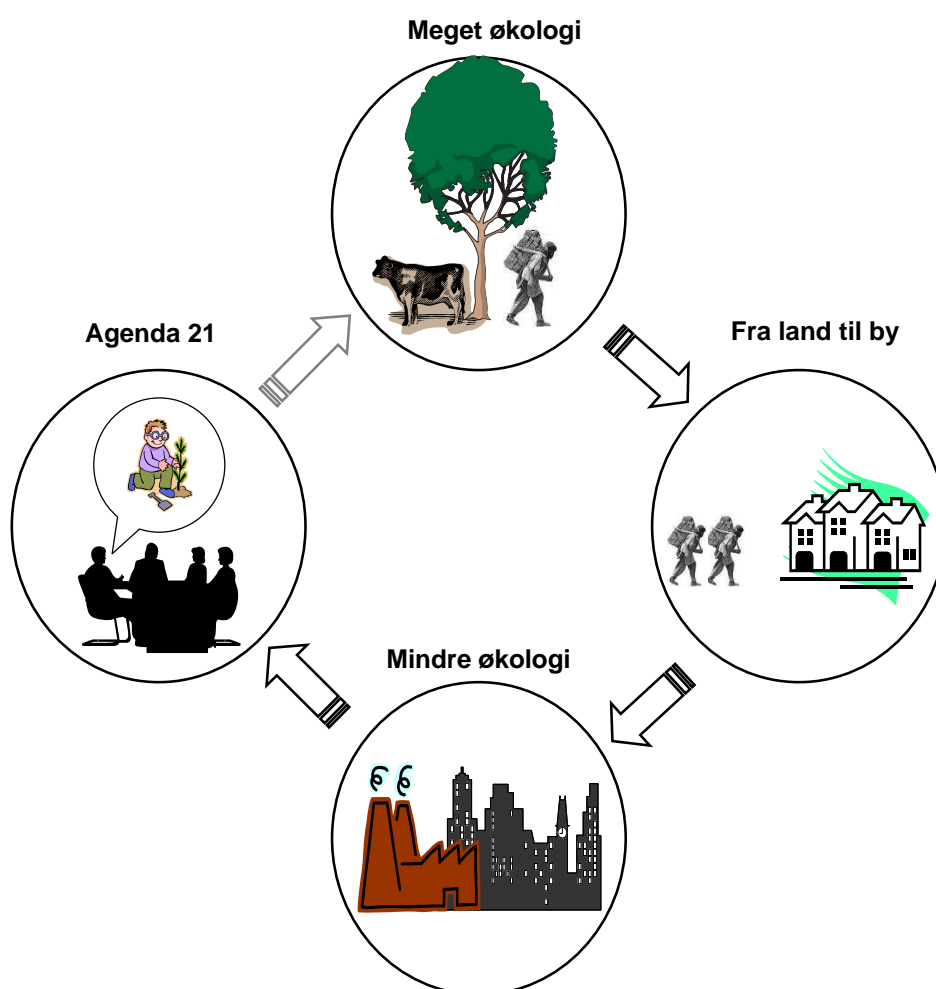

Betingelser for den demokratiske proces hen mod et kredsløbssamfund

- et essay til *Byernes Økologi*

Forord

Vi har med dette essay, der er skrevet i faget ”Byernes Økologi” på KVL, ønsket at se på hvad, der skal til, for at der bliver taget initiativer til byøkologi fra borgernes side og hvad, der skal til, for at planlagte forandringer bliver accepteret samt hvordan borgerne inddrages i planlægningen af byøkologiske tiltag.

Emnet er bredt og rummer både sociologiske, planlægningsmæssige og flere andre aspekter. Vi har derfor valgt nogle få punkter ud, hvor vi beskriver nogle af ovennævnte forhold. Dette essay skal derfor ses som et bidrag til forståelsen af de betingelser, der skal være opfyldt for, at byøkologi bliver gennemført/kan gennemføres, og ikke som en fyldestgørende beskrivelse.

Vi vil gerne sige tak til Thomas Randrup for gode input, hjælp til afklaring og afgrænsning, og forslag til litteratur. Ligeledes en tak til Povl Markussen for inspiration til emnet.

Udarbejdet af:

Benno Hansen, Hg1997

Jacob René Medborg, HA1015

Mohamad Abdi Warsame, HA1054

Gitte Elton Nielsen, S2193

KVL d. 19. november 2004

Indholdsfortegnelse

Forord	2
Indholdsfortegnelse	3
Intro	5
Focus	5
The Ecosystem-Based Management Hexagon (ESBM):	6
Om begrebet ”borgerinddragelse”	6
Agenda 21	7
Hvad er Agenda 21:	7
Hvad siger Agenda 21 om borgerinddragelse:.....	7
Hvad er Lokal Agenda 21:	7
Hvad er bæredygtig udvikling:	7
Hvad siger Agenda 21 om den ønskede demokratiske proces?.....	7
Undervisning.....	8
Offentlig opmærksomhed (public awareness) omkring miljøproblemer og bæredygtig udvikling.....	8
Opsamling omkring Agenda 21	8
Byøkologi og kredsløbssamfund defineret.....	8
Afgrænsning	9
Metode	9
Økologisk samfundsudviklings sociologi	10
Klassiske analyser.....	10
Miljøkampen.....	10
Postmoderne analyser.....	11
Loven <i>versus</i> Videnskaben.....	11
Planlægning af ændringer.....	11
Borgerinddragelse	12
Behovet for BI i den offentlige forvaltning	12
Interessenter i BI-processen	13
Arnsteins indflydelsesstige mm.....	13
BI-metoder, fordele og ulemper.....	14
Indflydelse og metoder.....	14
Magt-Interesse Diagram	15
Forvaltning af en god BI-proces	16
Drivkraften bag succesfulde projekter.....	17
Diskussion	18
Konklusion	20
Betingelser der skal være opfyldt for, at der opstår forandringer hen imod et kredsløbssamfund ”nedefra”	20
Betingelser der skal være opfyldt i forbindelse med borgerinddragelse ved forandringer hen imod et kredsløbssamfund pålagt ”oppefra”	20
Kildefortegnelse	22

Bilag 1: Historisk om demokrati	23
Demokrati og planlægning set i lyset af nogle generelle udviklingstendenser	23
Fra etableringen af den borgerlige retsstat og til velfærdsstatens lykkelige øjeblik	23
Velfærdsstatens krise, planlægning og borgerdeltagelse i halvfjerdserne og firserne	24
Borgerdeltagelse som et svar på demokratiproblemer	24
Erfaringerne med planlægning og borgerdeltagelse samt lidt om den følgende udvikling.....	25
Bilag 2: Konkrete metoder til borgerinddragelse, deres fordele og ulemper	26
Bilag 3: Eksempler på Lokal Agenda 21	27
Hyldebjergvejdet	27
Ørestaden	27
Bilag 4. Eksempler på motivering i forbindelse med lokale Agenda 21 projekter	28

Intro

Dette essay handler om den demokratiske proces hen imod et kredsløbssamfund:

Hvilke forudsætninger skal imødekommes og hvordan af borgere og/eller forvaltere i en demokratisk proces hen imod et kredsløbssamfund?

Den almene samfundsudvikling har i løbet af de sidste 10 år fulgt en stadig mere bæredygtighedsorienteret strategi, hvilket gælder både miljømæssige og sociale forhold (Anker & Steen 2001). Myndighedernes arbejde på området blev især sat i gang efter FNs konference for miljø- og udvikling i Rio de Janeiro juni 1992 med grundlæggelsen af Agenda 21.

Blandt borgerne er en vis bevidsthed om miljøet kommet til udtryk på markedet i form af en vilje til at købe 'økologiske' og certificerede varer, hvor varerne stilles til rådighed med en vis garanti for, at de er blevet produceret i overensstemmelse med bestemte miljø- eller velfærdsmæssige regler. Konsummarkedet kan altså være en indikator på om, der findes et behov blandt borgere for miljømæssige og sociale hensyn til trods for traditionelle og oftest billigere alternativer.

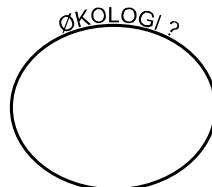
Stofkredsløbet i urbane områder er domineret af hastig tilførsel og fraførsel, hvor der kan være stor ubalance imellem det sted, stofferne kommer fra og stedet, de havner. De stoffer, som har været i brug af mennesker, føres enten til et deponi, eller kommer tilbage til miljøet enten ved emission eller via distributionsforanstaltninger, som ofte styres af myndigheder. Det er en fælles udfordring både globalt og lokalt, at opnå bæredygtige stofkredsløb. Ligesom nogle borgere vil bruge penge på økologiske varer, vil det være oplagt for myndigheder, at udnytte en lignende velvilje inden for en mere overordnet styring af stofkredsløbet. Spørgsmålet er imidlertid, om nogle af principperne i Agenda 21 kan tages i anvendelse med den form som vores demokrati har i dag.

Efter konferencen i Rio i 1992 er bæredygtighed og biologisk diversitet blevet nøgleord i bymæssig planlægning. – det selv om ingen af ordene har en klar definition; de forklares forskelligt i forskellige lande, forskellige sprog og forskellige sociale, kulturelle, økonomiske og økologiske situationer. (Lindholm 2002)

Focus

I dette kapitel opridses de begreber, vi arbejder med. Derudover skitseres de problemstillinger, vi har valgt at se på.

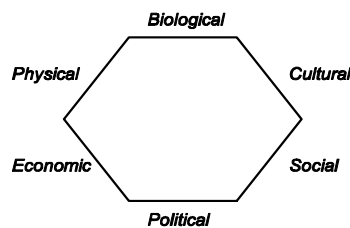
Økologi er et *dialektisk* begreb: ligesom demokrati og retfærdighed er det ganske subjektivt, hvilken betydning man lægger i begrebet (Calverley 2001). I den brede befolkning rummer økologi således mange forskellige betydninger af både videnskabelig og humanistisk art. Objektivt set må man sige, at begrebet økologi dækker over en mængde af samtlige betydninger, som forsøgt illustreret i figuren nedenfor.

Økologi er generelt mangesidigt

Ud fra en videnskabelig tilgang, vil man dog opdage, at man primært kan beskæftige sig med enten den samfundsvidenskabelige dimension af økologi eller den naturvidenskabelige. Set fra en mere praktisk og forvaltningsorienteret tilgang, er økologien knapt så firkantet. En tilpas overskuelig og alligevel præcis illustration af økologiens flersidighed følger nedenfor:

The Ecosystem-Based Management Hexagon (ESBM):

*En systematisk/praktisk tilgang til begrebet økologi
(mod.e. Daniels & Walker 2001, side109)*

ESBM følger en helhedsorienteret målsætning, som tilstræber at integrere, videnskab, kultur og politik i forvaltningen af naturressourcer. Den udvikling, der foregår mht. inddragelse af brugere, spiller en væsentlig rolle (Daniels & Walker 2001). Dette essay figurerer i den sydøstlige del af hexagonen ovenfor – med specifik focus på borgerinddragelse (herefter forkortet ”BI”). Forholdet mellem borgere og myndigheder mht. magt ansvar og beslutningsproces analyseres i særlig grad. Essayet er imidlertid praktisk orienteret og samtidsrelevant, idet bæredygtighedsstrategien for det 21. århundrede Agenda 21, stiller en række krav til myndighederne om, at inddrage lokale borgere i forvaltningen af miljømæssige og sociale opgaver.

Essayet tager særligt udgangspunkt i urbaniserede områder, hvor risikoen for ændringer i miljøet er stor, grundet de mange individuelle interesser, som områdets brugere repræsenterer. I byen er der stor bevågenhed på de relativt knappe offentligt tilgængelige ressourcer som grønne områder og frisk luft. Beslutninger truffet af offentlige myndigheder for udviklingen af byområder kan således berøre mange borgere. Inddragelse af borgerne i beslutningsprocessen synes derfor, at være et fornuftigt tiltag, for at sikre en bæredygtig udvikling for byen og dens borgere.

Om begrebet ”borgerinddragelse”

Hvilke betingelser, der skal være opfyldt for, at der sker forandringer hen i mod et kredsløbssamfund kan ses fra flere sider og hvordan denne proces gøres demokratisk eller sikrer demokrati afhænger af om det anskues fra forvalterens eller borgerens side.

Udfordringerne med borgerinddragelse er flere; hvordan aktiveres borgerne, hvor mange beslutninger kan man lægge over til borgerne, hvordan omstilles planlæggeren/planlægningen til denne proces, hvordan sikres, at alle borgere deltager eller høres eller skal vi blot sikre repræsentation af alle og hvordan gøres det? Det vil sige, hvordan gøres det mest demokratisk, hvad mener vi med demokrati i denne sammenhæng og er det demokratiet eller miljøet, der er vigtigst (dvs. skal vi bruge flest ressourcer på at inddrage borgerne eller på at lave byøkologiske tiltag)? Der er endnu ikke langtidserfaringer med borgerinddragelse, en del af metoderne er stadig mere eller mindre på et forsøgsstadium. Vi har i vores essay beskrevet nogle eksempler på metoder og erfaringer med disse.

Agenda 21

I dette afsnit forklares begrebet Agenda 21 og i grove træk indholdet af denne.

Hvad er Agenda 21:

”En global strategi for bæredygtig udvikling; besluttet på FNs konference for miljø- og udvikling i Rio de Janeiro juni 1992”. Agenda 21 er ikke juridisk bindende for nationerne, men landene er politisk og moralsk forpligtede.

Agenda betyder dagsorden og Agenda 21 betyder dagsorden for det 21. århundrede. Opfordringen på konferencen var til alle mennesker på kloden, om at sætte miljøet på dagsordenen; lave lokale Agenda 21 planer. Planer, der ud fra lokale forudsætninger, bidrager til omstilling af vores civilisation, så den bliver bæredygtig.

Hvad siger Agenda 21 om borgerinddragelse:

”Senest i 1996 bør de fleste lokale myndigheder i hvert land have indledt en rådførende proces med deres befolkninger og have opnået enighed om en ’Lokal Agenda 21’ for de lokale samfund”, og videre ”Rådførings-processen bør forøge hver husholdnings bevidsthed om bæredygtige udviklingsspørgsmål” (kapitel 28 i Agenda 21).

Hvad er Lokal Agenda 21:

”Handlingsplaner for bæredygtig udvikling”, hvor en vigtig del i det arbejde er lokal folkelig deltagelse i processen. I planloven er indskrevet ”Kommunerne skal arbejde med en Agenda 21, der skal hvert år udarbejdes en strategi, der offentliggøres som et plandokument”. Hvor meget de forskellige kommuner har gjort og i hvilket omfang er dog forskelligt. De kommuner som er mest med, er de kommuner som har overskud, befolkning og økonomi til at igangsætte det.

Hvad er bæredygtig udvikling:

I 1987 definerede Brundtland-kommissionens ”Vor fælles fremtid” som ”Udvikling, der dækker nutidens behov uden at forhindre fremtidige generationers evne, til at dække deres egne behov.” Udviklingen nævnt her omfatter såvel miljømæssige, økonomiske og sociale behov. Dvs. der sker en sammenkobling temaerne: Miljøbeskyttelse, dækning af fremtidens behov, livskvalitet og retfærdighed.

Agenda 21 er altså en strategi, der er opnået global enighed om, men som skal foregå lokalt. Det er meningen, at det skal foregå med deltagelse og medindflydelse fra alle borgere. Hvordan dette gøres, er op til de enkelte nationer og i Danmark op til de enkelte kommuner/planlæggere. Der er dog udarbejdet en række af litteratur, der beskriver metoder til dette eller dokumenter, der videregiver erfaringer. Da målet med Agenda 21 er bæredygtig udvikling, er der mange forskellige områder at arbejde med fx de direkte miljørelaterede emner vand, energi og affald eller mere sociale områder som uddannelse, børn og kvinder. Det er derfor forskelligt fra område til område – selv indenfor samme kommune – hvilke tiltag, der arbejdes med og lige så forskelligt, hvordan det gribes an (CIBU 1994).

Hvad siger Agenda 21 om den ønskede demokratiske proces?

Befolkningens aktive medvirken er i høj grad tænkt, at skulle angå lokale miljøforanstaltninger i de områder, hvor de involverede borgere bor. Mange erfaringer viser dertil, at det er lettest at aktivere folk, hvis det drejer sig om at tage stilling til forhold, der umiddelbart angår dem selv.

Kap. 36, Agenda 21: Promoting Education, Public Awareness And Training: “Education, raising of public awareness and training are linked to virtually all areas in Agenda 21, and even more closely to (...) capacity-building, data and information, science and the role of major groups.”

Undervisning

Der lægges stor vægt på uddannelse af både voksne og børn og lige uddannelse af kvinder og mænd. Derudover opfordres der til, på et hvert område, at samarbejde med NGO'er omkring uddannelse indenfor miljøområdet. I kapitlet opfordres til forskellige tiltag som fx at oprette nationale rådgivende koordinerende centre for miljøuddannelse. (Uddannelse skal her forstås i en bredere mening end folkeskole, gymnasium eller universitet.)

Offentlig opmærksomhed (public awareness) omkring miljøproblemer og bæredygtig udvikling.

Ifølge Agenda 21 er der en mangel på opmærksomhed på sammenhængen mellem menneskelig aktivitet og miljøet, pga. unøjagtig og utilstrækkelig information. Ved at øge befolkningens opmærksomhed og involvere befolkningen i løsningerne på miljøproblemer, skal der skabes et personligt miljøansvar og dermed større motivation og forpligtelse i forhold til bæredygtig udvikling.

Opsamling omkring Agenda 21

Agenda 21 giver nogle overordnede retningslinjer for implementering af bæredygtig udvikling, hvor der *kan* sættes ind, hvem der bør *inddrages* og hvordan, det kan gøres. Agenda 21 er imidlertid ikke et juridisk bindende dokument. Til gengæld er det indarbejdet i dansk lovgivning, at der skal udarbejdes lokale Agenda 21 planer i alle kommuner.

Agenda 21 er et globalt konsensus om, hvor det ønskes at vi bevæger os hen. I og med at det skal gælde globalt, er det meget overordnede retningslinjer. Der er til brug i Danmark udarbejdet materialer om, hvordan det kan gribes an her, hvordan borgerne kan inddrages, inspireres eller hvad man gør, hvis man som borger ønsker at starte lokale miljøprojekter. Der er i det danske materiale lagt meget vægt på det lokale og det miljømæssige, og inddragelse af kvinder og etniske minoriteter har her ikke nogen særskilt opmærksomhed som i Agenda 21.

Byøkologi og kredsløbssamfund defineret

Når vi i dette essay skriver om byøkologi, mener vi en bred vifte af tiltag, der er med til: at genanvende ressourcer, ressourcebesparende tiltag (fx vand, varme, el), initiativer til at forkorte kredsløbet – dvs. hjemmekompostering frem for bortkørsel, sortering af affald for en bedre ressourceudnyttelse (genanvendelse), etablering af grønne arealer og lign. Da vi i faget hovedsagelig har beskæftiget os med (by)økologi -i den ovenfor beskrevne forståelse - i områder med enten tæt lav beboelse eller etagebyggeri, er det i dette essay vores referenceramme, men byøkologi er ikke nødvendigvis begrænset til disse områder.

Med kredsløbssamfund, mener vi et samfund, som er bevidst om de strømme af ressourcer (materielle, energimæssige mv.), der bevæger sig gennem samfundet. Gennem denne bevidsthed er det muligt at føre samfundet i retning af mere kredsløb. Det vil sige, at ressourcerne i højere grad genanvendes: vand renses og ledes ud i søer frem for at blive ledt urensset ud i kloakker, regnvand opsamles og anvendes, organisk affald, urin anvendes som gødning mv. Bevidstheden om ressourcernes flow vil samtidig føre til ressourcebesparende tiltag.

By: Et større eller mindre område med gader, huse og bygninger, hvor folk bor og arbejder, og hvor der er virksomheder, institutioner og forlystelser. (Nudansk ordbog)

Økologi: Læren om sammenhængen mellem levende væsener og de naturforhold, de lever under, om naturens balance og dens kredsløb. (Nudansk ordbog)

Borgerinddragelse: Begrebet borgerinddragelse er bare et af de ord, der bruges om det, der sker når borgernes livsverden spiller sammen med det, man kunne kalde den offentlige systemverden. I øvrigt kommer det på tale, når der skal bringes et demokratisk element ind i styringen af noget bymæssig, hvorved

borgerne medvirker til at planlægge, politisere og være med til at beslutte projekter sammen med forvaltninger og politikere.(SBI-meddelelse 126. statens byggeforskningsinstitut 2000)

Afgrænsning

Vores essay er begrænset af både tid og omfang. Vi har derfor holdt os til et litteraturstudie samt inddragelse af de ekskursioner, vi har deltaget i igennem ”Byernes økologi” jf. metode. Derudover har begrænsningerne betydet, at vi har været nødt til at foretage et udvalg af de aspekter, vi ønskede at beskrive. Vi har valgt ikke at gå nærmere ind i de lovgivningsmæssige aspekter, selv om disse også har en stor betydning for hvilke tiltag, der kan gøres.

Metode

På grund af den begrænsede tid har vores metode begrænset sig til et litteraturstudie samt information fra ekskursioner. Gennem litteraturstudiet beskrives sociologiens og økologiens samspil samt krav til borgerinddragelse.

Litteraturen er fundet via internettet, på biblioteket samt ved anvendelse af litteratur fra faget og andre fag på KVL. Ved søgning, er søgeordene Agenda 21, borgerinddragelse og bæredygtighed anvendt. Der er søgt på både dansk og engelsk litteratur og/eller hjemmesider. Ved søgning på internettet er hovedsageligt anvendt de første sider af søgeresultater.

I bilag 1 er et sammendrag af artiklen ”Demokrati og planlægning set i lyset af nogle generelle udviklingstendenser”, der beskriver udviklingen i demokratiet gennem de sidste 200 år og frem til borgerinddragelsen i dag. Blev fremlagt den 19. oktober i faget ”Byernes Økologi”. Artiklen kan læses som et supplement til essayet.

I bilag 4 er beskrevet nogle eksempler på borgerinddragelse i forbindelse med Lokal Agenda 21 og byøkologiske tiltag, hvor fokus ligger på de metoder, der er anvendt for at inddrage borgerne, og hvor initiativet er opstået.

Økologisk samfundsudviklings sociologi

I dette kapitel beskrives/ vendes grundlæggende teori om genstandsområdet for essayet.

Menneskets sociale organisering har indeholdt økologiske problemstillinger så længe, de har eksisteret. I de først kendte kulturer – svedjebud – var det begrænsningerne af det økosystem, de foregik i, en del af definitionen på kulturen. Menneskeheden har aldrig siden opnået fuld harmoni med sit miljø, og er i en konstant forandring som følge af feed-back mekanismer fra naturen. Da kolonialismen indtog diverse områder fjernt fra Europa med henblik på ekstraktion af naturressourcer, blev koloniernes guvernører ofte nødt til at agere økosystem-administratører (Sachs, 2003) – civilisationens pludselige indtog vidner om den distance, arten *Homo sapiens* har lagt til vores oprindelige plads som et dyr i jordens økosystem: Et produktionssystem baseret på specialisering, stordrift og transport, samt høje koncentrationer af beboelse. Gennem de seneste århundreder har industrialismens tidsalder kastet menneskene ud i historisk set voldsomme forandringer, og moderne byer kender uden undtagelse til økologiske problematikker: Bynær industri eller ej, problemer med affaldshåndtering, vand- og fødevarerforsyning, tiltagende infrastrukturelt kaos, bekæmpelse af luftforurening, sygdomsspredning m.m.m. er alle eksempler på i dag velkendte byøkologiske problemer.

Menneskenes bosættelser er under konstant forandring – men hvordan og hvorfor forandrer de sig? Det spørgsmål har beskæftiget menneskehedens ledere og tænkere længe, dels som et studie i magthavelse, dels som et studie i sig selv. Fra grækeren Heraklits (ca. 500 f.v.t.) overvejelser om verdens foranderlighed og menneskets rolle i det over klassikere som Machiavelli og Marx og til den moderne Bjørn Lomborg og nutidens miljøaktivister – alle har de teorier om, hvorfor og hvordan menneskets verden forandrer sig, for derved bedre at kunne anvise, hvordan man kan påvirke denne forandring selv.

Heraklit sagde at *“en person kan ikke vade i den samme flod to gange.”* Dermed mente han, at vender en person tilbage til en flod, vedkommende allerede har krydset én gang, er hverken personen eller floden den samme længere: I floden flyder nyt vand og personen selv er blevet ældre. Hvis vi vil diskutere ændringer, må vi pege på både de mobile og de stationære elementer i billedet, samt ikke mindst forsøge at vurdere, om det reelt er vores synspunkt, der har flyttet sig.

Klassiske analyser

Det er svært eller umuligt at opstille en direkte (matematisk påviselig) sammenhæng mellem økologiske forhold og menneskehedens samfundsudvikling; men det fysiske miljø påvirker denne udvikling indirekte gennem politiske, kulturelle, økonomiske og andre forhold. Disse faktorer står i et evigt pulserende, dynamisk forhold til hinanden – f.eks.: videnskab og teknologi påvirker og lader sig påvirke af militære og religiøse forhold etc. (Giddens, 1997) Når *Homo sapiens'* valg påvirker klodens økosystem, påvirker økosystemer tilbage på en anden måde end hidtil, og mennesket vælger måske anderledes næste gang, de er stillet overfor et lignende valg.

Miljøkampen

Blandt sociologiens fædre, henregnes den tyske jurist og filosof Karl Marx (1818-1883), som analyserede det industrielle samfund bygget op om kapitalistisk teori. Han så mennesket som et 'materialistisk naturvæsen' – dyr, der kan hæve sig op over resten af naturen – men analyserede også vores kapitalistiske verdensorden som værende ude af harmoni med naturens orden, og forudså dette vestlige samfundsparadigmes sammenbrud under et økologisk pres, skabt af systemets evendelige ekspansion mod grænserne for ressourcer. (Giddens, 1997 og Lübcke, 1983). Han mente ressourcerne blev fordelt ulige, og at ændringer i samfundet udsprang af konflikterne mellem på den ene side de få magtfulde grupper, der har meget og beskytter det, de har, og på den anden side de store grupper, der kun har lidt, men stræber mod

at få del i goderne. Kan hans centrale teori om samfundets udvikling, klassekampen, hjælpe til en forståelse af økologisk betingede forandringer?

Andre sociologer har nuanceret Marx' udlægning af samfundets magtkampe væsentligt. Således f.eks. Foucault, der mente det tilsøredede billedet, at fokusere på institutioner og ledere som magtcentre, og som beskrev magt som noget decentralt, der gennemsyrede samfundet. Livet selv er genstand for magt: 'produktion' af individer med visse normer, idéer og viden, det er magt. Hvis den almindelige borger slet ikke kan forestille sig, at deltage i en 'demokratisk proces' hen imod et 'kredsløbssamfund' kommer et sådant samfund næppe i stand. (Giddens, 1997 og leksikon.org)

Postmoderne analyser

I tiden efter Berlinmures fald og den kommunistiske supermagts fald, blev Marx imidlertid 'erklæret død' sammen med en række andre historiske ideologier, og kapitalismen i form af 'liberalt demokrati' i 1992 erklæret for 'historiens endeligt' af Dr. Francis Fukuyama. (Giddens, 1997 & Lübcke, 1983)

Om Marx med sin forudsigelse om 'økologisk undergang' tog fejl eller havde mere eller mindre ret diskuteres dog stadig den dag i dag – om man refererer til Marx, Fukuyama en tredje eller ej. Bjørn Lomborg anlægger i den sammenhæng en praktisk tilgang (Lomborg, 1998), der tager udgangspunkt i det herskende paradigme, ja enddog forsvarer det, og forsøger at udstikke en kurs for en postmoderne samfundsorden, der forhåbentlig ikke fører direkte mod en økologisk afgrund.

Loven *versus* Videnskaben

Der ligger et fundamentalt modsætningsforhold i at beskæftige sig med jura og videnskab samtidig: mens jura principielt læner sig op ad traditioner, ligger videnskabelig prestige i innovativitet. Et eksempel: i mange lande bruges uvidenskabelige håndskriftsanalyser som bevismateriale i retssager, sågar fingeraftryk er mindre 'troværdigt' end f.eks. den globale opvarmning (Randerson & Coghlan, 2004). I USA har en række retssager mellem miljøministeriet (EPA - United States Environmental Protection Agency), American Trucking Association, Inc. (forurenende brancheorganisation), American Lung Association (patientforening) m.fl. været et håndgribeligt eksempel: På den ene side fik EPAs videnskabsmænd vurderet, at ozon og en række små partikler var helt uønskede i menneskets miljø, samtidig med, at man var pålagt, altid at sigte mod den mest miljøvenlige løsning (cost-benefit analyse ikke tilladt jf. Clean Air Act) og grænseværdien derfor i princippet var nul; mens man på den anden side ikke så USAs økonomiske ruin som en acceptabel konsekvens. Resultatet blev nogle love, der tidligst får konsekvenser i 2017. (Faigman, 2000)

Her har vi altså en patientforening, der ligger i konflikt med en brancheorganisation og nogle myndigheder, der prøver at tilfredsstille flest mulige. Kunne principperne i Agenda 21 i virkeligheden indeholde svar på problemstillingerne, der rejses i dette eksempel?

Planlægning af ændringer

I et samfund i hastig forandring er det naturligt for bureaukratiet at udvikle teorier om, hvordan ændringer gennemføres. Hvor industrialiseringen ændrede den vestlige verden over en periode på 50 eller 100 år, har informationsalderens tilsynekomst ændret verden over bare 10-15 år.

Menneskets modstand mod forandringer findes på flere planer: det individuelle, på gruppeplan, i organisationer og samfund. Lige som denne egenskab forekommer at være universel for os, indbygger vi den i vores sociale strukturer. Det modsatte gør sig imidlertid også gældende: mennesket har behov for stimuli, bl.a. gennem ændringer (Watson, 1977 efter Neergaard, 1992.). Modstand mod ændringer er ikke noget uundgåeligt. Selv om det oftest betragtes udelukkende negativt, behøver det ikke begrænses sådan: modstand mod ændringer kan være en sund skepsis mod dårlige eller uigennemtænkte idéer.

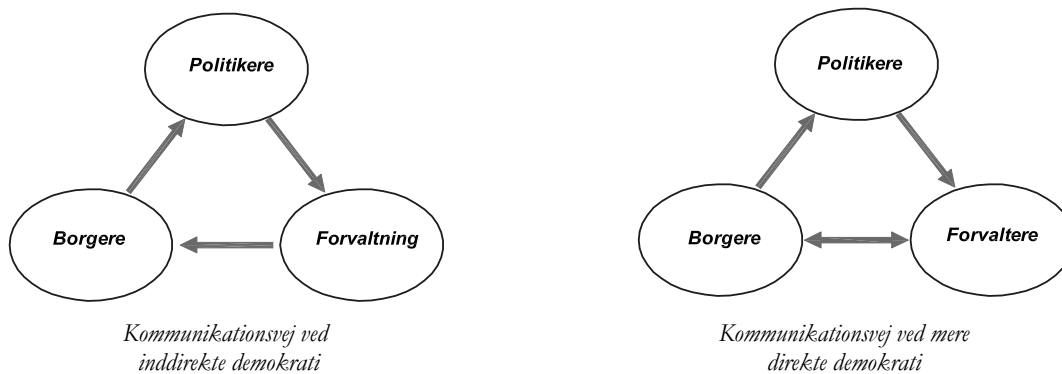
Borgerinddragelse

Behovet for BI i den offentlige forvaltning

Den almene opmærksomhed på borgerinddragelse har været stigende de senere år, især efter at Lokal Agenda 21 er blevet indarbejdet i planloven. Lokal Agenda 21 foreskriver bl.a., at kommuner skal inddrage befolkningen og erhvervslivet i det lokale Agenda 21-arbejde. Ligeledes har myndigheders egne erfaringer med NIMBY-syndromet¹ ledt tankerne hen på øget fremtidig borgerinddragelse i og op til beslutningsprocessen.

I forbindelse med borgerinddragelse anvendes ofte begreberne *Top-down* og *Bottom-up*. Det er i sin ordlyd meget stærke betegnelser for demokratiske beslutningsprincipper, som næppe kan være reelt gældende i et demokratisk styre. Argumentationen for ønsket om direkte demokrati frem for inddirekte er mere legitim, såfremt borgerne synes, at deres ønsker bliver svigtet af magthaverne. De vil således kunne føle et behov for en mere direkte kommunikation med de ansvarlige beslutningstagere. Det er klart, at ikke alle borgere kan være med i en forhandling, hvor der træffes beslutninger, da overskueligheden af parternes interesser forsvinder, og rollen som part nærmest udvandes fuldstændigt. Derfor må det direkte demokrati nødvendigvis afgrænses til de spørgsmål, hvor lokale borgere bliver berørt eller hvor, virksomheder og grupper af borgere viser interesse i beslutningerne.

En model for direkte demokrati kan illustreres ved, at der opbygges en dialog mellem lokale borgere og forvalterne, jf. dobbelpilen i figuren nedenfor. I den forbindelse er det en forudsætning, at der gives tillid til forvalternes kompetencer mht. at vurdere vigtigheden af de initiativer, som tilkendes lokalt.

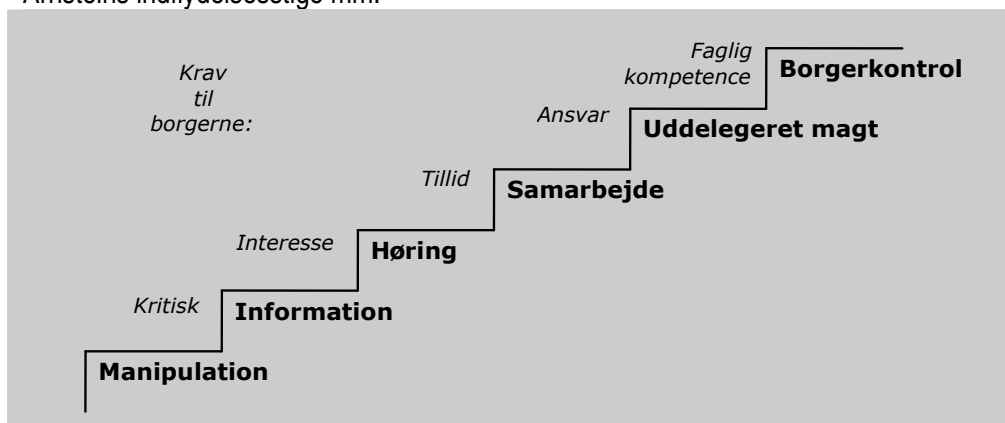
Det inddirekte demokrati er det traditionelle repræsentative demokrati, hvor de politiske repræsentanter, som opnår den kvantitative største tillid, får ansvar for at styre forvaltningsopgaver, som berører borgerne. Illustrationene ovenfor er naturligvis meget forsimplede modeller, hvor fx pressen er helt imaginær. Pressen samt andre informationskilder må anses for, at være en del af det inddirekte demokrati, da den kan påvirke borgernes såvel som politikeres ageren i større eller mindre grad.

¹ NIMBY (Not In My BackYard) kommer til udtryk som en uforudset massiv borgermodstand mod projekter inden for fysisk planlægning.

Interesser i BI-processen

Et vigtigt spørgsmål er, hvor mange ressourcer myndighederne skal bruge på, at mobilisere borgerne, formidle og kommunikere med borgerne om deres muligheder. Set fra et andet perspektiv kan man spørge: I hvor høj grad er borgerne selv forpligtede til at opsøge den nødvendige info og vise interesse? Det er imidlertid tvivlsomt, hvorvidt borgernes frivillige engagement motiveres af forventninger/krav dikteret ovenfra, da den udøvende magt herved kan fremkalde en fornemmelse hos borgerne af et Top-down-system. Hvis det i stedet for pligter alene, også er parternes interesser, som styrer engagementet, forbedres mulighederne for egentligt samarbejde mellem myndigheder og borgere. Samarbejde indebærer dialogbaseret kommunikation. Et egentligt samarbejde er først til stede, når der er opbygget en vis tillid parterne imellem, hvor en reel tillid oftest opbygges gennem en længere periodes kendskab til hinanden fx i forbindelse med tidligere forhandlinger eller gennem team-building-øvelser. Det er vigtigt at træffe beslutninger på baggrund af forhandlinger, for at de involverede parter føler, at de har været med og kunnet ytre deres røst efter bedste evne. Som det ses i Arnsteins indflydelsesstige nedenfor ligger samarbejde som metode relativt højt, hvilket tilsvarende stiller høje krav til såvel borgerne som myndighederne angående forudsætningerne for og engagementet i BI-processen.

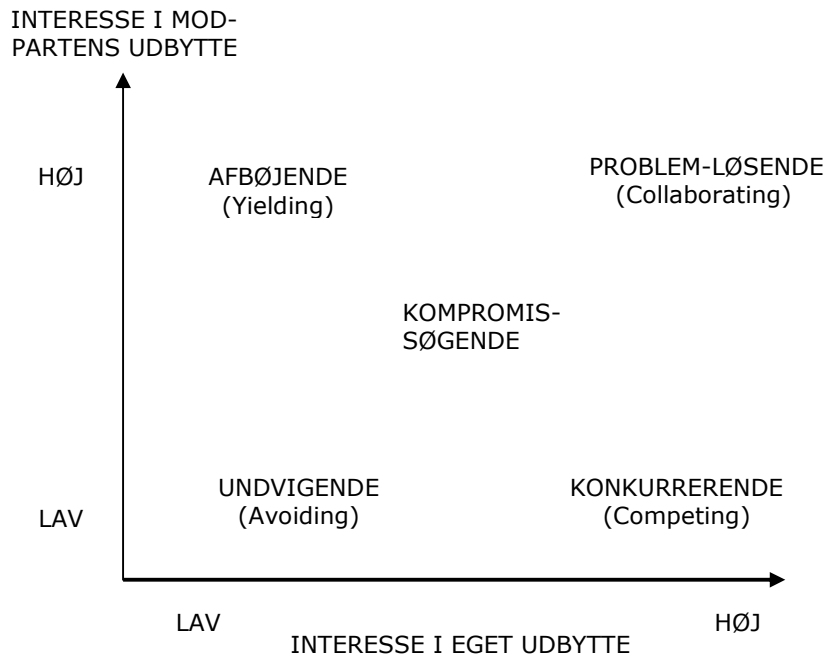
Arnsteins indflydelsesstige mm.

Drawing 1: Arnsteins indflydelsesstige viser de forskellige niveauer af borgerindflydelse. Hvert trin op stiller nye krav til borgerne.

Da økonomien altid spiller en væsentlig rolle for resultatet, kan det forsøges at involvere erhvervslivet, fonde eller andre interesser for, at forbedre mulighederne for, at gennemføre de ønskede forslag. I den forbindelse er det vigtigt, at holde for øje, at et kompromisforslag ikke nødvendigvis er den bedste løsning. Ved at inddrage interesser er det fælles interesser, som driver værket. Teoretisk set er mulighederne størst, hvis relationerne imellem parterne styrkes af tillid til hinanden. Med tillid menes en forventning om, at andres interesser respekteres og værdsættes, med den hensigt at alle får mest muligt ud af projektet. Resultatet af forskellige interesseforhold er illustreret i figuren "Dual concern model".

Dual Concern Model

Drawing 2: En situation hvor to parter har mulighed for at forhandle sig til et resultat med hinanden. Største udbytte opnås, når parterne samarbejder. Situationen med de undvigende parter findes sjældent ved forhandling. (mod.e. Pruitt 2004)

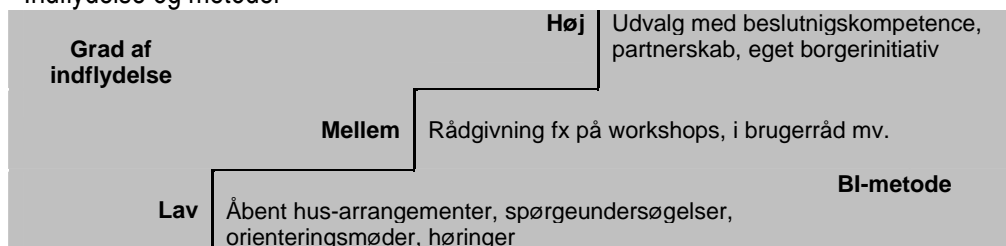
“Dual concern model” illustrerer et lignende problem som, i “Tragedy of the commons”, hvor der tabes/spildes mere end nødvendigt, hvis der ikke tænkes helhedorienteret og langsigtet nok, hvilket ikke er bæredygtigt. Det er således en forudsætning for at udføre vellykket Agenda 21 arbejde at interessenter opbygger en betryggende portion tillid til hinanden.

BI-metoder, fordele og ulemper

”Et grundlæggende formål med borgerinddragelse (BI) er at give berørte borgere mulighed for at øve indflydelse på den offentlige beslutningsproces” (Boon 2003a).

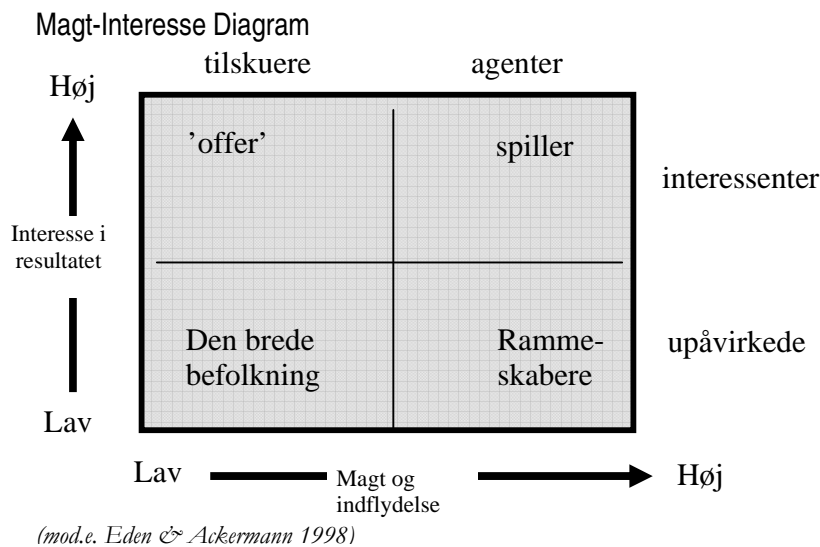
Der findes forskellige grader af indflydelse, hvilket bl.a. afhænger af den BI-metode som tages i brug, Jf. *Arnsteins indflydelsesstige*. Figuren nedenfor viser en mere overordnet rangordning af BI-metoder.

Indflydelse og metoder

En grovere inddeling af Arnsteins Indflydelsesstige med konkrete inddragelsesmetoder. Se i øvrigt Bilag_ (mod.e. Boon 2003)

Valg af BI-metode afhænger af situationen, hvor flere forskellige forhold kan spille ind. I forbindelse med fysisk planlægning, vil det være en fordel, at begrænse ressourcerne til, at inddrage de mest berørte først. I så fald kan disse borgeres mulighed for indflydelse begrænses til fx forhandling om kompensationer og ikke så meget selve projektets udformning og udførelse. I bilag 2 er opridset nogle konkrete metoder samt fordele og ulemper ved de enkelte metoder.

Der kan opnås vigtige positive virkninger ved en høj grad af BI og tilsvarende uheldige virkninger ved en lav grad. Det kan være umiddelbart tilfredsstillende for en borger, at have haft mulighed for at tilkendegive sine holdninger ved en høring eller et borgermøde, men resultatet må helst ikke være, at det giver falske forventninger. De falske forventninger betyder, at borgeren kan betragtes som et 'offer', som vist i figuren ovenfor. Mere præcist er borgeren blevet udsat for manipulation, hvilket ifølge *Arnsteins indflydelsesstige* er det laveste stadie af borgerinddragelse og umuligt kan være til fordel for nogle parter over en længere tidsramme med henblik på et videre samarbejde.

Betegnelsen alene på borgerinddragelsesmetoden afgør imidlertid ikke, hvor meget reel indflydelse borgerne opnår. For at den ideelle indflydelse omsættes til reel indflydelse kræver imidlertid, at begge parter (myndigheder og borgere) agerer som 'spillere' i processen som skitseret ovenfor. Dvs. at der kræves en vis aktivitet fra borgerne, og at denne aktivitet imødekommes af myndighederne. De høje grader af BI kan karakteriseres ved tildeling af muligheder for mere magt og større ansvar, hvorved kun sandsynligheden for mere indflydelse og magt øges. Borgernes reelle magt og indflydelse finder først sted gennem borgernes handlinger. Herved optræder borgerne som del af den udøvende magt.

Hvis interesserede borgere tillades mere indflydelse, kan myndighederne ifølge Boon (2003a) opnå følgende fordele på sigt: at øge forståelsen for og opbakningen bag forvaltningens dispositioner; at øge den miljømæssige forståelse i befolkningen; at øge forståelsen for andres synspunkter; at skabe lokale netværk, opbygge gensidig tillid, generere idéer, engagement og ressourcer; at øge borgernes mod, lyst og evne til at deltage i natur- og miljøbeslutninger; at mobilisere borgerne til miljø- og naturarbejde." Tydeligvis er disse scenarier myndighedernes ønskede resultater fra implementeringen af Agenda 21-strategier. Resultaterne kan meget vel præge involverede folks forståelse for demokratiet.

Borgerinddragelse og information kan omhandle mange forskellige initiativer. Almindeligvis kendes borgerinddragelse fra de forskellige planlægningsprocesser. Borgerinddragelse kan imidlertid også

være at give borgerne information og vejledning om byøkologiske forhold og på den måde inspirere borgerne til selv at tage initiativer der fremmer byøkologi.

Ved borgerinddragelse og information i forbindelse med indførsel af byøkologi kan anvendes bygherrevejledninger, der kan holdes debatmøder og workshops eller udsendes informationsmateriale. Der kan eksempelvis udsendes informationspjecer, som orienterer om effektiviteten af forskellige grønne initiativer, eksempelvis effekten af at bruge sparepærer, køb af produkter med energimærket A og alternativer til at sprøjte med pesticider mv. Formålet kan være at skabe opmærksomhed omkring byøkologi og give konkret information om, hvilken effekt byøkologiske tiltag kan have for miljøet. Et byggeri kan have mange byøkologiske emner, men hvis ikke beboerne handler hensigtsmæssigt, kan den positive miljøgevinst svinde ind eller i værste fald blive negativ.

Forvaltning af en god BI-proces

Når myndigheder vælger at inddrage borgerne, kan de gøre meget for at sikre en vellykket BI-process, kendetegnet ved engagement, åben dialog og samarbejde (Boon 2003b). Tager en myndighed initiativ til BI, er borgernes engagement ligeså meget myndighedens ansvar som borgernes. Boon (2003b) har formuleret 10 bud som hjælp til myndigheder når BI- ønskes gennemført:

- 1) Giv adgang for alle berørte parter
- 2) Giv reel mulighed for indflydelse på processen
- 3) Inddrag parterne tidligt og aftal mål og evalueringsform i fællesskab
- 4) Fælles spilleregler
- 5) Relevant og lettilgængelig viden i god tid
- 6) Mødeformer med dialog
- 7) Input skal analyseres og indarbejdes i beslutningsprocessen
- 8) Gennemsigtig proces
- 9) En ligeværdig beslutningsproces og en legitim beslutning
- 10) Effektiv beslutningsproces

At aftale nogle *fælles spilleregler* er et fornuftigt redskab til at fremme en konstruktiv dialog baseret på interesser, hvor deltagerne må lytte til og respektere hinandens synspunkter. *Gennemsigtighed* i processen vil sige, at borgere bliver bekendt med, hvad der foregår. Det er en god idé at føre dagbog over beslutningsprocessen og et oplagt valg, at gøre stoffet offentligt tilgængelig på en hjemmeside. En *ligeværdig beslutningsproces* bygger på, at de berørte parter opfatter beslutninger som retfærdige og rimelige mht fordelingen af omkostninger og goder, fordele og ulemper. *Legitimiteten af beslutningerne* styrkes ved, at give en bred gruppe af interessenter mulighed for at få indflydelse. Med *effektiv beslutningsproces* fokuseres der primært på begrænsning af tidsforbruget og dermed omkostningerne. Paradoksalt nok betyder det, at man giver sig tid til at lytte, før der skrives til handling. God lytning og forståelse er en del af den gode proces og kan generere betydelige fordele på længere sigt. (Boon 2003b). Hvad det, at give sig god tid, betyder i praksis, må bygge på erfaring.

Drivkraften bag succesfulde projekter

Når en kommune beslutter sig for, at gennemføre sine Lokal Agenda 21–strategier, bør det være naturligt at undersøge forskellige interessenter, at udføre projekter sammen med. Det kan være lokale foreninger eller mindre grupper og enkeltpersoner, som synes, de har en god idé, eller virksomheder, som ser et potentiale i lokalområdet og ønsker at præge udviklingen. Motiverne for kommune og interessenter imellem kan være ganske forskellige, men betingelsen for succesfulde projekter er, at alle parter har en forventning om at opnå noget.

Kommunen, såvel som anden part, kan være interesseret i at samarbejdspartneren er villig til at yde midler til investering i projektet. Fælles for offentlige myndigheder, såvel som private virksomheder, er, at de kan yde økonomisk støtte. Potentialet i borgerne over for myndighederne må antages at bestå i accept og evt. frivilligt arbejde og tilbagemelding.

En af kvaliteterne ved boligkvarteret Hyldebjerg er, at man har nogle systemer og ordninger som fx en lokal genbrugsstation, opsamling og genanvendelse af *human urin* samt regnvand fra tage, hvilket skaber en ramme, der ikke er til stede ret mange andre steder. Det, at de lokale er medvirkende til, at det fungerer, vil opretholde en vis entusiasme og en vis ansvarsfølelse blandt deltagerne

Ifølge Markussen (2004) er det for de fleste beboere gennemskueligt nok at den indsats man yder i Hyldebjerg knapt har indflydelse på miljøet overordnet set, men sådan må man ikke tænke for meget, hvis drivkraften i projekterne skal bevares. Egentlig er det også et spørgsmål om holdninger, for man behøver ikke at have denne pessimistiske holdning, man kan alligevel have den mening, at det rent faktisk *gør* en forskel: ”if men define situations as real they are real in their consequences” (Thomas & Thomas 1928, cf. Eden & Ackermann 2001). Nøglen til effektivt problemorienteret projektarbejde er, at fokusere på hvad, der kan gøres, at fokusere på konkrete, realistiske mål og resultater på et lokalt plan, fremfor problemer som evt. aldrig lader sig løse fuldstændigt. “One way of conceptualizing this difference is an orientation to *problem finishing* rather than *problem solving*” (Eden 1987, cf. Eden & Ackermann 2001).

Det er imidlertid ikke nødvendigvis bæredygtighedsformålet som lokker lokale til deltagelse i fælles projekter. Ifølge Markussen (2004) kan det ligeså meget være muligheden for et socialt samvær, som motiverer nogle personers deltagelse og engagement. Dette behøver dog ikke at gå ud over gruppens produktivitet eller kreativitet. Når gruppen får karakter af det, der i organisationsammenhænge kaldes et *team*, er der typisk potentiale for at der opstår konstruktive *synergieffekter* på grund af deltagernes forskelligheder. Deltagerne kan skabe en ny mening ud fra hinandens forskellige handlinger. ”...it is equally as valid to suggest that an organization itself is the outcome of the interaction of motivated people attempting to solve their own problems. ... The environment in which an organization is located might usefully be regarded as a source of meanings through which members defined their actions and made sense of the actions of others”(Silvermann 1970, cf. Eden & Ackermann 2001). Læs mere om den byøkologiske udvikling i Hyldebjerg og andre eksempler i bilag 3.

Diskussion

Der skal i vores samfund være en balance mellem styring og demokrati, nogle aftaler om, hvor meget staten må styre. Vi accepterer i samfundet en del styring, den omfattende planlægning på både lands- amts- og kommuneplan er generelt accepteret. Sandsynligvis sættes der kun spørgsmål ved disse planlægningsprocesser, når der opstår utilfredshed med en beslutning eller afgørelse. Som vi så, at det var kendetegnende for 50'erne og 60'erne (jf. bilag 1) sker der ikke store forandringer, når folk er tilfredse med den måde tingene bliver styret på. En grund til at borgerinddragelse kan være svært – er måske at vi er blevet for vant til at det hele bliver planlagt for os. Vi er vant til, at vi ikke er medbestemmende i den del af processen. Det er en af de ting, Agenda 21 kan være med til at afhjælpe og dermed i sig selv være en betingelse for en demokratisk proces.

Der ikke sker den store demokratiske udvikling, når vi føler at de der styrer gør det godt nok. Det kan tolkes som at der ikke er motivation til at bruge kræfter på at ændre noget, hvis der ikke er en utilfredshed med tingene som de er. (Er det derfor, at der er færre tiltag nedenfra og borgerinddragelse mere er et centralt begreb for tiltag ”oppefra”?)

Planlæggerne hentede inspiration i udlandet til borgerinddragelse i lokale projekter. Agenda 21 giver globale erfaringer, der evt. kan udnyttes i de forskellige lande, således at gode erfaringer med en demokratisk proces kan overføres fra land til land. Sådanne erfaringer bliver allerede udbredt via hjemmesider og erfaringsdelingen kan derfor være en forudsætning for indførelse af endnu mere demokratiske processer.

Vi har i Danmark haft erfaring med, at borgerne samler sig i grupper, som det også skete med andelsbevægelsen. Dette kan måske også være en betingelse for, at der opnås større indflydelse i forbindelse med Agenda 21, og dermed større demokrati.

Når borgerinddragelse indimellem er svært, kan der så gøre sig det samme gældende som for den tvangsfrie debat i samfundet som styringen skal hvile på: den er styret af eksperter og for teknisk svær for den almindelige borger at følge med i? Føler man sig snarere afmægtig, når man ikke oplever at blive mægtig gjort? (Tove Enggrob, forelæsning på KVL). Hermed mistes troen på, at det kan lade sig gøre at påvirke beslutningerne, og så er der jo ingen grund til at deltage. Det kan for borgeren være svært at forstå stofkredsløbet og de konsekvenser, der følger af indgriben i det, og dermed kan det være svært for borgeren at blande sig i en debat, hvis der er en følelse af ikke at have den fornødne faglige (naturvidenskabelige) viden.

Det blev påpeget, at der for myndighederne er flere fordele i at inddrage borgerne, men når man ønsker borgernes deltagelse, for at gøre brug af deres lokalkendskab og få dem til at acceptere beslutningerne, er det så et reelt ønske om mere demokrati, eller er ønsket blot at gøre planlægningsprocessen og implementeringen mindre besværlig?

Det bliver i forbindelse med borgerinddragelse (og Agenda 21) påpeget, at repræsentationen er et problem. Især er det veluddannede, der deltager i debatterne og opnår indflydelse. I Århus-konventionen lægges der betydelig vægt på, at der her også skal sættes på uddannelse angående bl.a. borgernes deltagelse i miljøindsatsen. Det bliver interessant at se, hvad en større beskæftigelse med miljøproblemer i uddannelsen - ikke mindst i folkeskolen - kan komme til at betyde for et bredere engagement hos borgerne i at være aktive på dette område.

Er det virkelig to uforenelige strategier at ville lave en bæredygtig udvikling, hvor der tages hensyn til fremtidige generationer og samtidig er en høj grad af borgerinddragelse. Ifølge Thomas Randrup, professor på KVL, er dette ikke uforeneligt. Det kan lade sig gøre, hvis man ser styringen (af de materielle

goder mv.) og planlægningen som værende det der sætter de rammer, som borgerne kan udfylde. Derudover kan det tænkes at med mere opmærksomhed på problemet vil borgerne også handle med tanke på fremtidige generationer. De fleste der argumenterer for mere borgerinddragelse siger jo netop at jo mere viden og bevidsthed om problematikkerne jo mere ansvar vil borgerne føle, og handle derefter.

Er Agenda 21 bæredygtig? ”Brundtland-rapporten” og miljøøkonomiens fremdrift i samfundsdebatten senest med *Copenhagen Consensus*², har begge skabt to forskellige skoler for anskuelse af miljøets og menneskets værdi. ”Copenhagen Consensus bygger på princippet om, at beslutninger i størst muligt omfang bør hvile på viden og fakta fremfor på vilkårlighed. Det er målet, at Copenhagen Consensus skal bidrage til et gennemtænkt og samlet grundlag for globale beslutninger og dermed til bedre levevilkår for verdens befolkning.” (www.copenhagenconsensus.dk)

Den miljøøkonomiske beregning bliver i hvert fald diskuteret – hører diskonteringsfaktoren overhovedet til i den miljøøkonomiske tankegang? Kan man som mange økonomer beregne sig til hvad vi skal investere i miljøet for fremtidige generationers skyld? Der er bla. stor uenighed om det, at diskontere sådanne investeringer. Kan man som Bjørn Lomborg opsætte en prioriteret rækkefølge for løsningen af verdens problemer – ud fra udelukkende økonomiske hensyn?

² Den 24.-28. maj samlede Institut for Miljøvurdering under ledelse af Bjørn Lomborg ni topøkonomer til et møde i København med det formål at nå frem til en prioriteret liste over, hvor man først bør sætte ind.

Konklusion

Da vi ikke har kunnet gå i dybden med alle aspekter (jf. afgrænsningen) bliver vores konklusion snarere et forslag til hvilke undersøgelser, der kan arbejdes videre med, hvilke informationer og erfaringer vi mangler for at kunne opstille et klart billede på de betingelser (forudsætninger) der skal være opfyldt for at få en demokratisk proces og for at få forandringer hen i mod et kredsløbssamfund.

Vi har på grund af det begrænsede studie været forsigtige med at konkludere på spørgsmålet, men giver her nogle forsigtige bud:

Betingelser der skal være opfyldt for, at der opstår forandringer hen imod et kredsløbssamfund "nedefra"

Der skal oftest utilfredshed med tingenes tilstand til for at der tages initiativ til at skabe forandringer. På det byøkologiske område er det desuden en forudsætning at der er en bevidsthed om ressourcernes flow gennem vores samfund og et ønske om at påvirke disse. En viden om de naturvidenskabelige aspekter af ovennævnte flows er en stor hjælp i starten, men som set i Hyldespjældet kan det også lade sig gøre at starte med tiltag, der bygger på mere almen viden og senere hen få hjælp udefra af personer med den tekniske ekspertise. Dertil er det en betingelse at det indses at man kan være med til at påvirke lokale forhold og at dette er af betydning. Det er ikke nødvendigt at kunne ændre "hele verdens tilstand" – en holdning der ofte fører til at folk undlader at handle: "det nytter alligevel ikke".

Med Hyldespjældet som eksempel findes der tilsyneladende borgere som selvstændigt finder sammen og løser fælles Agenda 21 projekter uden at myndighederne behøver presse på. Det tyder på at borgerne godt selv kan, hvis bare de får mulighed for det. Det er imidlertid et problem, hvis borgerne ikke selv ved dette og det er for usikkert at konkludere om information i så fald er en effektivt nok middel fra myndighederne til at borgerne kommer i gang. Det kan muligvis være nogle helt andre drivkræfter som nære sociale relationer der spiller ind.

At gå sammen i grupper med andre med samme interesser styrker initiativet og giver den enkelte person flere fordele af et projekt end blot de økologiske effekter. At den enkelte kan se at projektet også kan give sociale goder er en motiverende faktor.

Betingelser der skal være opfyldt i forbindelse med borgerinddragelse ved forandringer hen imod et kredsløbssamfund pålagt "oppefra"

En vigtig betingelse for en demokratisk proces er, at der er en motivation til at deltage. Denne kommer af følelsen af, at have reel indflydelse. Derudover er der størst motivation til at deltage i forandringerne hvis der er en utilfredshed med tingenes tilstand eller det berører den enkelte borger direkte, ofte noget som er geografisk tæt på og konkret. Derfor opleves det ofte at folk først protesterer når ændringen indtræder fx en bygning er opført, for så er der noget konkret at forholde sig til. En af de betingelser, der således skal opfyldes er at planerne er synliggjort for alle, ved enten modeller, tegninger eller lign.

Fra udenlandske erfaringer er opstillet følgende retningslinjer, når det drejer sig om projekter i beboelsessområder: 1) Beboerne skal involveres så tidligt som muligt. 2) Flere typer af tilgange benyttes 3) At der i god tid før, der sættes programmer og projekter i gang, investeres i lokal kapacitetsopbygning og *community development*

Der ses tendenser til, at nye fælles post-materielle værdier vinder stærkt frem, blandt andet en vægtning af et godt miljø, som en af de mest markante. På dette område ses der klare tendenser til, at specielt de yngre generationer accepterer eller direkte ønsker en mere effektiv og langtrækkende indsats end hidtil. Dette er uden tvivl en af de vigtigste forudsætninger for en markant udvikling på det miljøpolitiske område. Tiden karakteriseres ved en ny sammenkædning af en fremadrettet, planlæggende form for miljøpolitik med udgangspunkt i Brundtland-rapporten og dens målsætning om bæredygtighed, kombineret med en udvidelse af borgernes aktive inddragen i miljøindsatsen.

Vores studier tyder på at der i forbindelse med Borgerinddragelse i urbane områder med tættere beboelse skal tænkes helhedsorienteret og tages hensyn til langsigtede interesser fra dem, som gerne vil præge området og dn som bekymrer sig om det. Både følelser og økonomi børe altså tages i betragtning i en miljø- og bæredygtighedskontekst.

For aktører i Agenda 21 projekter stilles en række krav til bløde egenskaber og forhandlingsevner, idet tillid og forståelse for hinandes situation må spille en væsentlig rolle for opnåelse af gode resultater. Det skaber en vis sikkerhed til de implicerede forventninger med arbejdet.

Den seneste udvikling i kommuner rundt i landet peger på at Agenda 21 borgerinddragelse er kommet for at blive. Den store udfordring for samfundet fremover bliver at udbrede en forståelse for de fordele der knytter sig til, det at deltage i ”den ny demokratiske proces”.

Kildefortegnelse

Agenda 21. Tilgængelig på Internet: <http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/index.htm>

Anker, H.T. & Steen, U. (2001): Kapitel 2 Politiske målsætninger og retlige rammer for arealanvendelse og fysisk planlægning. I: Anker, H.T., Dahlberg -Larsen, J., Kristiansen, K., Steen, U. & U. Zeitler (red.) (2001): *Bæredygtig arealanvendelse - mod et forbedret beslutningsgrundlag*. Jurist- og Økonomiforbundets Forlag, Gothersgade 133, 1015 København K.

Boon, T. E. (2004): Forelæsning i faget "Planlægningsteori og metode" på KVL efterårssemestret 2004.

Boon T. E. (2003a): *Borgerinddragelse – hvorfor og hvordan?*. Park og Landskab Videnblad nr. 3.3-19. Skov & Landskab

Boon T. E. (2003b): *Ti bud på god borgerinddragelse*. Park og Landskab Videnblad nr. 3.3-20. Skov & Landskab

Calverley, C.I. (2001): Bæredygtig udvikling ved hjælp af bæredygtige koncepter. KVL.

CIBU – Center for International Bæredygtig Udvikling (1994): Lokal Agenda 21: Lokale handlingsplaner for bæredygtig udvikling. CIBU, Guldbergsgade 8, 1. tv, 2200 København N.

Copenhagen Consensus (2004): Tilgængelig på Internet: www.copenhagenconsensus.dk

Dalberg-Larsen, J. (2001): Demokrati og planlægning set i lyset af nogle generelle udviklingstendenser. I: Anker, H.T., Dahlberg -Larsen, J., Kristiansen, K., Steen, U. & U. Zeitler (red.) (2001): *Bæredygtig arealanvendelse - mod et forbedret beslutningsgrundlag*. Jurist- og Økonomiforbundets Forlag, Gothersgade 133, 1015 København K.

Daniels, S.E. & Walker, G.B. (2001): Working Through Environmental Conflict. The Collaborative Learning Approach. Praeger, Westport USA.

Eden, C. & Ackermann, F. (1998): Making Strategy – The journey of Strategic Management. Sage London.

Faigman, David L. (2000): Legal alchemy – the use and misuse of science in the law. Freeman, New York.

Giddens, Anthony (1997): Sociology. 3rd edition. Polity Press, Storbritannien

Hyldespjældet (2002): Hyldespjældets 7. Lokal Agenda 21

Lübcke, Poul et al. (1983): Politikens filosofi leksikon. Politikens Forlag, København.

Lindholm, G. (2002): Green structure as activity and as object – implications for urban planning. Nordisk Arkitekturforskning

Markussen, P. (2004): Personlig meddelelse. Agenda Center Albertslund, tlf.: 43 62 20 15 / e-mail: markussen@agendacenter.dk

Neergaard, Peter (1992): *Planlægning af ændringer*. Samfundslitteratur.

Pruitt, D.G. & Kim S.H. (2004): *Social Conflict: Escalation, Stalemate and Settlement*. 3rd edition. McGraw-Hill, New York.

Randerson, James & Coghlan, Andy (2004): Investigation: Forensic evidence in the dock. NewScientist.com [<http://www.newscientist.com/news/news.jsp?id=ns99994611>] citeret d. 11. november 2004.

Sachs, Aaron (2003): The ultimate "other": Post-Colonialism and Alexander von Humboldt's ecological relationship with Nature. I: *History and Theory*, Theme Issue 42 (december 2003), p. 111-135. Wesleyan University.

Watson, G (1977): Resistance to change. I: Bennis, W. G.: *Planning of change*. London.

Zeitler, U. (2001): Kapitel 7 NIMBY og beslutningsprocessen omkring etablering af ny transportinfrastruktur. I: Anker, H.T., Dahlberg -Larsen, J., Kristiansen, K., Steen, U. & U. Zeitler (red.) (2001): Bæredygtig arealanvendelse - mod et forbedret beslutningsgrundlag. Jurist- og Økonomiforbundets Forlag, Gothersgade 133, 1015 København K.

Bilag 1: Historisk om demokrati

I dette kapitel beskrives udviklingen af demokratiet i Danmark gennem de sidste ca. 150-200 år, hvordan det har ledt frem til ideen om borgerinddragelse og den centrale inspiration fra udlandet. Kapitlet er et uddrag af artiklen "Demokrati og planlægning set i lyset af nogle generelle udviklingstendenser" af Jørgen Dalberg-Larsen, fremlagt i forelæsningen i faget Byernes økologi den 19 oktober 2004.

Demokrati³ og planlægning set i lyset af nogle generelle udviklingstendenser

Introduktionen af bæredygtighedsprincippet skete for at sikre et godt miljø - også for fremtidige generationer, hvilket kræver en meget omfattende materiel regulering og planlægning med en lang tidshorisont. Derudover lægges stor vægt på, at borgerne i et meget vidt omfang inddrages i bestræbelserne for at sikre miljøet. De to mål indeholder to tilsyneladende uforenelige strategier: hhv. en forstærket styring og en udvidelse af borgernes demokratiske medindflydelse på udviklingen.

Fra etableringen af den borgerlige retsstat og til velfærdsstatens lykkelige øjeblik

Sammenhængen mellem styring og demokrati, som karakteriserer bl.a. Brundtland-rapporten, kan kun tænkes realiseret i et samfund, hvor man går ind for en folkelig demokratisk formning af samfunds-udviklingen. Baggrunden for den sammenkædning af demokrati og accept af statens styring, som præger nutidens samfundssyn, skal findes i tiden for grundlæggelsen af de borgerlige demokratiske retsstater fra omkring 1800. Her var tiden præget af opgøret med enevælden og et begyndende gennembrud for ideen om en stat styret af borgerne, med målet om fremme af deres værdier og interesser. Hvad skal der så til, for at borgerne accepterer en stat med beføjelser til, at regulere borgernes tilværelse? De nye demokratiske stater er opbygget på grundlag af en kontrakt¹ mellem borgerne og repræsentanter for statsmagten, hvor det aftales, at borgerne accepterer, at staten gennem love og gennem forvaltningsapparatet regulerer samfundsforholdene med beføjelse til at foretage en række indskrænkninger i borgernes frie udfoldelsesmuligheder. Til gengæld får borgerne sikret, at den styring, der skal foregå, hviler på beslutninger truffet af borgernes repræsentanter i et parlament på grundlag af folkelige, tvangsfrie debatter ude i samfundet. Udviklingen i Danmark fra ca. 1870 - 1900, præges af en forøget styring og regulering fra statsmagtens side. Industrialiseringen og vandringsen fra land til by førte til en række nye problemer, som staten simpelthen blev nødt til, at gøre noget ved.

³ Ved demokrati, forstås der her en styreform, hvor befolkningen har en afgørende indflydelse på styringen.

I halvtredserne og specielt i tresserne oplever man så ”velfærdsstatens lykkelige øjeblik”. En kort periode, hvor de fleste mener, at man nu har fundet frem til den rette politik-, rets- og samfundsform, hvorefter man, blot man fortsætter den lagte kurs, vil nå frem til stadig større velstand og velfærd for alle samfundets borgere. I denne periode sker der ikke de store demokratiske fremskridt, fordi man som sagt generelt føler, at de, der styrer, gør det ganske godt.

Velfærdsstatens krise, planlægning og borgerdeltagelse i halvfjerdserne og firserne

Omkring 1970 opleves i Danmark - lige som i en række andre lande - en periode præget af store omskiftelser og en stærk kritik af det etablerede system. Kritikken kommer fra mange forskellige sider og ytrer sig på mange måder. Der sættes spørgsmålstegn ved, hvor meget reelt demokrati, der findes, når det er eksperterne, der kommer med de afgørende forslag til, hvordan de forskellige problemer skal løses, og hvor den debat, der eventuelt føres om de forskellige løsningsforslag, ofte er så teknisk, at det er umuligt for borgerne at følge med og tage begrundet stilling til forslagene. Kritikken går på, at en væsentlig del af den regulering, som er blevet indført, har fungeret dårligt, måske fordi den er udformet af eksperter snarere end af de borgere, som selv kender problemerne på deres egen krop. (*til diskussion*) I begyndelsen og midten af halvfjerdserne iværksættes og gennemføres så en omfattende planlovreform med en lov om landsplanlægning og regionplanlægning fra 1973 og med kommuneplanloven fra 1975.

Firserne kommer i Danmark til, at betyde en periode, hvor der eksperimenteres meget livligt med en udvidelse af demokratiet på mange planer og områder. Det sker bl.a. inden for mange offentlige institutioner, hvor der oprettes brugerråd eller laves bestyrelser sammensat af repræsentanter for borgerne. Det kan måske til dels forklares ved en gammel dansk nærdemokratisk tradition fra andelsbevægelsens storhedstid i slutningen af forrige århundrede i retning af, at organisere folk til at deltage i forvaltningen og styringen af egne forhold. En sådan organisationsmodel kan ses som et demokratisk alternativ, både til offentlig styring og til en styring fra store profitorienterede erhvervs-virksomheder, og den kan derfor være attraktiv både for højre- og venstrefløjen.

Borgerdeltagelse som et svar på demokratiproblemer

Det demokratiunderskud, man som nævnt kritiserede med øget styrke fra slutningen af tresserne, kunne ikke løses via planlægningen, der tværtimod bidrog til at forøge styringen og også en form for styring, der primært har haft udgangspunkt i snævre ekspertgruppers idéer og analysearbejde. En sammen-kædning af planlægning og borgerdeltagelse skete med en afgørende inspiration fra USA og England. I USA blev der i begyndelsen af tresserne sat nogle storstilede programmer i værk til afhjælpning af den sociale nød især i storbyerne, hvor en stor del af bebyggelsen havde udviklet sig til sundhedsfarligt slum, og hvor beboelse og forurenende og støjende industri ofte var placeret tæt op ad hinanden. I disse programmer kaldet “Urban Renewal” og “War on poverty” blev der, som et afgørende punkt, indsat et krav om, at inddrage de berørte borgere i størst muligt omfang til løsningen af deres egne problemer. Bevæggrundene til disse nye, vidtgående forsøg med nærdemokrati og borgerdeltagelse, er såvel rent idealistiske motiver, som ønsker om at trække på folks lokalkendskab eller få dem til bedre at acceptere de beslutninger, de selv har deltaget i.

Selvom beslutningen om at indføre regler om borgerdeltagelse i den danske planlægning er inspireret af byplanlæggere, som igen har hentet inspiration fra udlandet, har der tillige været en stærk påvirkning fra dele af befolkningen og især fra de nye sociale bevægelser: græsrodsbevægelserne, som netop da opnåede stærk opslutning omkring krav om øget folkelig medbestemmelse og medindflydelse på en række konkrete områder. Det fremhæves, at man simpelthen får bedre beslutninger ved at inddrage borgerne. Herved kan man bruge deres kendskab til konkrete forhold på området, herunder lokale forhold, der er relevante for den mere konkrete planlægning. Man skulle herigennem få bedre muligheder for at undgå utilsigtede, negative virkninger af de beslutninger, der træffes.

Erfaringerne med planlægning og borgerdeltagelse samt lidt om den følgende udvikling

Der er hovedsageligt to typer af til dels sammenhængende problemer eller barrierer med at inddrage borgerne: For det første fandt man frem til, at det ikke var let at aktivere et nogenlunde repræsentativt udsnit af befolkningen til at deltage i debatten om den nærmere udformning af planerne. Der var især tale om deltagelse fra grupper af personer, der også i øvrigt deltog aktivt i samfundslivet. Det drejer sig især om folk med en højere uddannelse og om folk, der er medlem af en organisation, med særlig interesse i det pågældende reguleringsområde. Derimod viste det sig langt vanskeligere, at få almindelige borgere uden nogen særlig viden og uden forudgående politiske interesser eller organisations tilknytning til at interessere sig aktivt for emnet, som det ellers var målet.

For det andet viste det sig, at det offentlige i langt de fleste tilfælde ikke var parate til at ændre på de én gang fastlagte planer, selvom der viste sig en udbredt folkelig modvilje mod dem. Specielt de lokale politikere viste sig ofte meget uvillige til at dele magten med andre borgere, der ikke var valgt inden for det etablerede demokratiske system. Borgernes interesse for at være aktive blev ofte afløst af frustration, skuffelse og resignation, når det viste sig, hvor lidt reel indflydelse, der kom ud af de fine principper om borgerdeltagelse.

Fra 1800 til 1980 anes en generel tendens til, at styringen fra det offentlige tager til i intensitet, samtidigt med at man udvikler nye måder til udvidelse af borgernes demokratiske indflydelse på forholdene. Byplanlægning er dog uden tvivl kommet for at blive. Ses der på udviklingen i 90'erne, så er den fuld af modsætninger. Individualiseringstendenser vinder stærkt frem, bla. ønsker borgerne ikke, at affinde sig med reguleringer, der efter deres opfattelse unødigt knægter deres frihed til at vælge, hvordan de vil indrette deres tilværelse. Der ses også tendenser til, at nye fælles post-materielle værdier vinder stærkt frem, blandt andet en vægtning af et godt miljø, som en af de mest markante. På dette område ses der klare tendenser til, at specielt de yngre generationer accepterer eller direkte ønsker en mere effektiv og langtrækkende indsats end hidtil. Dette er uden tvivl en af de vigtigste forudsætninger for en markant udvikling på det miljøpolitiske område. 90'erne er således karakteriseret ved en ny sammenkædning af en fremadrettet, planlæggende form for miljøpolitik med udgangspunkt i Brundtland-rapporten og dens målsætning om bæredygtighed, kombineret med en udvidelse af borgernes aktive inddragen i miljøindsatsen.

Bilag 2: Konkrete metoder til borgerinddragelse, deres fordele og ulemper

- Åbent hus-arrangementer lægger op til en uformel snak, hvor informationsmængden og seriositeten er begrænset.
- Orienteringsmøder er enkle at gennemføre, stolene er blevet sat frem i 'lytteposition', hvor taler dominerer billedet efterfulgt af evt. spørgsmål fra salen. Denne mødeform stimulerer ikke nødvendigvis borgernes engagement og kreativitet i processen. (Boon 2003a). Man må ligeledes påregne at mødeformen giver anledning til at flere af de fremmødtes tilstedeværelse ligeså meget kan skyldes forventninger til underholdningsværdien i mødet og i mindre grad interesse for deltagelse og mødets saglige indhold, hvilket kan give myndighederne et forkert billede af interesseniveauet.
- Høringer er en udbredt BI-metode, som i øvrigt er et krav ifølge planloven før vedtagelse af et planforslag. Høringer stiller krav til borgerne, om at kunne udtrykke sig skriftligt eller turde stille sig op ved offentlige møder og fremføre egne meninger foran de andre fremmødte. Debatter via internettet kan for mange være en bekvem måde at fremføre synspunkter og kommentere på beslutningsforslag. Til gengæld risikerer man også at udlukke de borgere uden IT-kundskaber fra at kunne deltage jævnbyrdigt i debatten. (Boon 2003a)
- Spørgeskemaundersøgelser er en meget legitim måde i forvaltningen at indsamle bestemte informationer, når man ved, hvilke man mangler. Begrænsningerne mht. BI er dog at borgerne ikke kan påvirke beslutningsprocessen direkte og at det hermed ikke er mulighed for borgerne og forvalterne at udvikle nye ideer og forståelser sammen.
- I forbindelse med workshops kan repræsentanter for brugerråd inviteres til forskellige aktiviteter fx diskussioner og grundige interviews. Ulempen ved brugerråd er, at de repræsenterer nogle organiseredes interesser og ikke nødvendigvis interesser hos ikke-organiserede borgere, således at lokale minoriteters og enkeltpersoners meninger ikke kommer til udtryk. Det er tvivlsomt, hvorvidt metoden tilgodeser princippet i *direkte demokrati*.
- Blandt de højt rangerende BI-metoder findes *dialogprocesser* som fx *fremtidsværkstedet*, hvilket er en grundig og langvarig indledende proces forud for udviklings tiltag i lokalområder. Processen er dynamisk og foregår ofte i 3 faser: Efter en kritikfase med *brainstorm* som metode følger en utopifase, hvorefter virkeliggørelsesfasen venter. (Boon 2003a)
- Mobilisering af borgere, er en metode hvor interesserede og handlingsorienterede borgere tildeles meget magt og ansvar, med mulighed for stor indflydelse på de projekter, der arbejdes med. Borgerne mobiliseres til at deltage i miljøopgaver, med henblik på at forbedre miljømæssig forståelse, styrke lokal netværksdannelse og samarbejde. Der skabes herved nye idéer og løsninger med færre offentlige ressourcer. Projekterne kan deles op i konkrete arbejdsopgaver, som deltagerne kan vælge imellem. Eksempler på mobilisering, er etablering af borgerlaug, hvor borgerne har en konkret opgave fx pasning af grønne områder eller overvågning af naturens tilstand. (Boon 2003a). Et konkret eksempel er boligkvarteret Hyldespjældets oprettelse af et fårelaug, som er ansvarlige for driften med får i området. Metoden tager højde for at deltagerne har forskellige interesser, forudsætninger og tid til rådighed.

Bilag 3: Eksempler på Lokal Agenda 21

Eksempler fra ekskursioner foretaget med "Byernes Økologi" i efterårssemestret 2004 på KVL.

Hyldespjældet

Hyldespjældet er et boligområde med tæt lav bebyggelse beliggende i Albertslund. De første tiltag til at lave udvikling i retning af større bæredygtighed blev taget internt, af en beboergruppe i slutningen af '80-erne. Hyldespjældet har bevæget sig fra de første små tiltag til i dag at have egen Agenda 21 plan, der indeholder idéer og tiltag på en lang række områder, der er med til at recirkulere eller er ressourcebesparende. Således udarbejdes også et grønt regnskab for området og der opstilles mål og udarbejdes handlingsplan. Hyldespjældets Agenda 21 plan vedtages på beboermøde. Af planen fremgår det, at den lokale "Agenda 21 plan beskæftiger sig med, hvordan vi vil "fejfe for egen dør" i Hyldespjældet, samt hvordan vi vil tage hensyn til miljøet i hverdagen og hvordan vi hver især og i fællesskab kan være med til at gøre, den måde vi lever vores liv på lidt mere bæredygtigt. Agenda 21 planen er således udgangspunkt for vores hverdagsliv og bestræbelser i Hyldespjældet."

Hyldespjældets initiativtagere har formået at inddrage en stor del af beboerne i bebyggelsen. Det hele er baseret på frivilligt arbejde og engagement og ingen er tvunget til at deltage. En af de faktorer der har været medvirkende til at øge deltagelsen er at der er startet med få deltag og at de er udvidet i takt med at tingene er lykkedes. De er altså ikke fra den ene dag til den anden gået fra almindelig bebyggelse til økologi, men har indført de ordninger der har været opbakning omkring. En anden vigtig faktor er at der er et økonomisk incitament til at arbejde for forbedringer i retning af mindre ressourceforbrug og større recirkulation herunder affaldssortering. En tredje og ikke mindre vigtig faktor for opbakningen har været det sociale aspekt. I forbindelse med dannelse af grupper og udvalg, der hver i sær har haft ansvaret for de forskellige områder (affald, kompostering etc) er beboerne blevet tilknyttet nogle netværk og har fået en oplevelse ved at være med i noget der gjorde noget godt for både dem selv og de andre beboere i området. (Hyldespjældets 7. Agenda 21 plan)

Ørestaden

Ørestaden er et eksempel på implementering af byøkologi, men hvor det er Københavns Kommune, der har sat de overordnede retningslinjer for området. Der er fx tænkt på opdeling af regnvand, så kun det mest beskidte (fra vejene) føres til kloaker og dermed rensningsanlæg, mens regnvand fra hustage samles i kanaler, der er en del af områdets grønne præg. Udviklingen af Ørestaden er dog ren teknisk, ingeniører, arkitekter og et konsulentfirma har udarbejdet løsningen, *før* der er nogle beboere (borgere) i området. Det er således ikke tale om et Agenda 21 projekt. Det kan formodes at de der vælger at flytte dertil, er interesserede i byøkologi, men det kan lige så vel være stedets beliggenhed, der er tiltrækkende og det vil derfor blive spændende fremover at se hvordan området udvikler sig. Om det vil inspirere til endnu mere byøkologi (opstået på lokalt niveau og af frivillige kræfter) eller som den anden yderlighed: om de foranstaltninger, der nu er truffet blot vil blive accepteret – men måske betragtet som besværlige eller ligefrem hæmmende.

Ørestaden kan heller ikke bruges som et eksempel på borgerinddragelse mht. byøkologi/bæredygtighed, da det som ovenfor nævnt stort set har været en tegnebordsproces.

Bilag 4. Eksempler på motivering i forbindelse med lokale Agenda 21 projekter

Uddrag af Lokal Agenda 21, Idékatalog, Gode Råd og Konkrete eksempler. Udgivet af Miljøministeriet 1997.

”Et godt ægteskab mellem lokal Agenda 21 og kommuneplanen kræver ... at være en lokalplan for en bæredygtig udvikling i det 21 århundrede, som er blevet til i samarbejde mellem kommunen og borgerne” CIBU

Aalborg: Der skulle udføres et projekt til sikring af drikkevand, hvor et delmål var at få haveejere til at undgå sprøjtning i deres egen have. De, der først blev involveret, var beboere i et boligområde, som lå ovenpå deres eget vandindvindingsområde. Der blev inviteret til et informationsmøde, hvor der først var noget skepsis overfor det at skulle undlade at sprøjte med pesticider. Ifølge kommunen forventede borgerne at kommunen spillede myndighedens rolle og sagde: ”Det må I og det skal I gøre”. Planen var at nedsætte en arbejdsgruppe, men der kom først deltagere til denne, da blev klart for borgeren at gruppen selv havde initiativet og selv skulle finde ud af, hvad der skulle gøres for at sikre rent drikkevand. Der fulgte stor aktivitet, der spredte sig til andre områder i kommunen, da beboerne gjorde deres projekt synligt med bla. store skilte, hvorpå der stod: ”De kører nu ind i projekt giftfrit område”. Spørgsmålene om, hvordan man skulle undgå orm og myrer mv. uden sprøjtegifte kunne der hentes hjælp til i et katalog udarbejdet af beboerne og er også til nytte for andre borgere.

Høje Taastrup: En gruppe borgere, der stod på venteliste til et kogræsserlaug, henvendte til kommunen ang. et grønt areal, der lå hen og kun blev slået to gange om året. Kommunen og borgergruppen indledte et samarbejde og fik finansiel støtte fra amtet. I dag er området genoprettet som græsningseng (en mere og mere sjælden naturtype – og økosystem - i Danmark), der understøtter og bidrager til et bæredygtigt ressourceforbrug.

Slagelse: En gruppe borgere havde dannet en gruppe for affald og genanvendelse ”Kompostkomplottet” og henvendte sig til Slagelse kommune. Det blev til et fælles forsøg mellem Slagelse kommune og gruppen om en kompostkampagne, hvor privatejede parcel- og rækkehuse fik tilbud om en kompostbeholder (sammen med et nedslag i renovationsafgiften). Gruppen deltog ved uddeling af kompostbeholdere og orme, samt ved besøg til de enkelte husstande og ved at lave kompostdage på kommunens centrale torv. Gruppens aktive indsats og positive ånd smittede af på forsøgsdeltagerne, og resultatet var så godt, at kommunen udvidede tilbudet til at gælde hele kommunen.

Sengeløse: En kommunalforening blev opfordret af Høje-Taastrup til, at samle en mindre gruppe af personer med bred lokal berøringsflade og interesse i det lokale arbejde. Der skulle udvikles metoder til at sikre sammenhængende bymiljøhensyn. Bymiljøet skulle forbedres, men i en proces, der gjorde at borgerne selv opfattede det som forbedringer. Der blev holdt et borgermøde og blandt de fremmødte nedsat arbejdsgrupper til at arbejde videre med nogle skitserede emner. Derefter blev der holdt møder i private haver og grupper gik rundt med notesblok og et kritisk blik på bybilledets skæmmende detaljer. Det blev en fælles opgave for borgerne på tværs af de normale relationer. Resultatet af arbejdsgrupperne blev forelagt på et beboermøde. Beboerne har en forventning om at kommunen lever op til intentionerne og tildeler midler – velvidende at økonomien vil lægge visse begrænsninger.

Andre projekter har været: *en økologisk butik* iværksat af familier efter orientering om Agenda 21 og opfordring til at deltage i dette arbejde. *Fokus på bydelens ressourcer* (i Kolding), inspireret af studietur i Skotland og Boligministeriets større til ”kvarterløft”, hvor man gik fra at se på problemerne i et boligkvarter til også at se på ressourcerne. EN forudsætning var at de forskellige områder så kvarteret som en helhed og indgik et forpligtende samarbejde.